

TASHKIOTLARDA BYUROKRATIK BOSHQARUV

Eshtemirova Maftuna Rashid qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi maftunarashidovna03@gmail.com

Annotatsiya: Byurokratiya – zamonaviy davlat va tashkilot boshqaruvidagi asosiy ma'muriy tizimdir. Ushbu ishda byurokratiya tushunchasi, uning mohiyati va tarixiy rivojlanishi ko'rib chiqiladi. Maqolada byurokratiyaning samaradorlik, barqarorlik va huquqiy asos yaratishdagi afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, byurokratiya tizimining ortiqcha qoidalar, sekin qaror qabul qilish va korrupsiya kabi kamchiliklari ham o'rganilgan. Ishda Max Weberning byurokratiya nazariyasi, raqamli davrda texnologik yechimlar yordamida byurokratiyani soddalashtirish imkoniyatlari va xalqaro tajriba ham muhokama qilinadi. Tadqiqot byurokratiya va fuqarolar hayoti, iqtisodiyot, davlat boshqaruvi o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi va samarali boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: byurokratiya, ma'muriy boshqaruv, davlat tizimi, samaradorlik, korrupsiya, huquqiy asos, islohotlar, texnologik rivojlanish, Max Weber, fuqarolar huquqlari, raqamli transformatsiya.

BUREAUCRATIC MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

Annotation: Bureaucracy is the main administrative system in modern state and organizational management. This work examines the concept of bureaucracy, its essence and historical development. The article analyzes the advantages of bureaucracy in terms of efficiency, stability and creating a legal framework. It also examines the disadvantages of the bureaucratic system, such as excessive regulations, slow decision-making and corruption. The work also discusses Max Weber's theory of bureaucracy, the possibilities of simplifying bureaucracy in the digital era using technological solutions, and international experience. The study reveals the connection between bureaucracy and the lives of citizens, the economy, and public administration, and provides recommendations for improving effective management.

Key words: bureaucracy, administrative management, public system, efficiency, corruption, legal framework, reforms, technological development, Max Weber, citizens' rights, digital transformation.

БЮРОКРАТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация: Бюрократия является основной административной системой в современном государственном и организационном управлении. В данной работе рассматривается понятие бюрократии, её сущность и историческое развитие. В

статье анализируются преимущества бюрократии с точки зрения эффективности, стабильности и создания правовой базы. Также рассматриваются недостатки бюрократической системы, такие как избыточное регулирование, медленное принятие решений и коррупция. В работе также обсуждается теория бюрократии Макса Вебера, возможности упрощения бюрократии в цифровую эпоху с помощью технологических решений и международный опыт. Исследование раскрывает связь бюрократии с жизнью граждан, экономикой и государственным управлением, а также даёт рекомендации по повышению эффективности управления.

Ключевые слова: *бюрократия, административное управление, государственная система, эффективность, коррупция, правовая база, реформы, технологическое развитие, Макс Вебер, права граждан, цифровая трансформация.*

KIRISH

Byurokratiya – zamonaviy jamiyat va davlat boshqaruvidagi eng muhim institutlardan biri bo'lib, u tashkilotlarda ishlarni tartibli va samarali olib borishni ta'minlaydi. Byurokratiya tushunchasi ko'pincha ma'muriy qoidalar, qat'iy ierarxiya va rasmiylashtirilgan tartiblar bilan bog'lanadi. Tarixan, byurokratiya tizimi davlat idoralari va yirik korporatsiyalar faoliyatini standartlashtirish, qarorlar qabul qilishni tizimli qilish va xodimlar o'rtasidagi vazifalarni aniq taqsimlash maqsadida shakllangan. Max Weberning byurokratiya nazariyasi bu tizimni samaradorlik va professionalizm tamoyillari asosida tahlil qiladi.[1]

Bugungi kunda byurokratiya nafaqat davlat boshqaruvida, balki biznes, ta'lim va boshqa sohalarda ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ortiqcha qoidalar, sekin qaror qabul qilish va korrupsiya kabi muammolar tizim samaradorligini kamaytirishi mumkin. Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish imkoniyatlari esa byurokratiya jarayonlarini soddalashtirish va tezlashtirishga yordam bermoqda. Ushbu ish byurokratiya tushunchasini, uning afzallik va kamchiliklarini, fuqarolar hayotiga va iqtisodiyotga ta'sirini o'rganishni maqsad qiladi hamda zamonaviy boshqaruv tizimlarini takomillashtirish yo'llarini tahlil qiladi.[2]

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. byurokratiya mavzusidagi ilmiy adabiyotlar juda keng va turlicha yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Max Weberning klassik ishlari byurokrtiyani ierarxik tuzilma, rasmiy qoidalar va professionalizm asosida tashkil etilgan samarali boshqaruv tizimi sifatida ta'riflaydi. Weberning nazariyasi ko'plab tadqiqotlarda asosiy nazariy baza sifatida ishlatilgan va zamonaviy davlat boshqaruvi hamda korporativ boshqaruv tizimlarini tahlil qilishda qo'llanadi.

Keyingi tadqiqotlar byurokratiyaning samaradorligi va davlat boshqaruviga ta'sirini chuqur o'rganishga qaratilgan. Misol uchun, Fukuyama va boshqa zamonaviy tadqiqotchilar byurokratiyaning fuqarolar bilan munosabatlari, xizmat sifatini ta'minlashi va korrupsiya bilan kurashdagi ahamiyatini tahlil qilgan. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda byurokratiya tizimining kamchiliklari – ortiqcha qoidalar, sekin qaror qabul qilish jarayoni va ixtiyoriylikning cheklanishi – ham keng muhokama qilinadi.

Raqamli davrda byurokratiya va texnologik transformatsiyalar mavzusida ham ko'plab ishlar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avtomatlashtirish va raqamli xizmatlar yordamida byurokratik jarayonlarni soddalashtirish, shaffoflikni oshirish va samaradorlikni yaxshilash mumkin. Shu bilan birga, xalqaro tadqiqotlar byurokratiya tizimining turli mamlakatlarda qanday ishlashini, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy kontekstga bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, byurokratiya mavzusida mavjud adabiyotlar nafaqat nazariy yondashuvni, balki amaliy tadqiqotlarni ham qamrab oladi. Ular davlat idoralari, biznes tashkilotlari va jamoat sektori faoliyatining samaradorligini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, byurokratiya tizimini chuqur o'rganish nafaqat nazariy bilimni oshiradi, balki amaliy boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga ham yordam beradi.

Ushbu ishda byurokratiya tizimini o'rganish uchun taqqoslash, tahlil va sintetik metodlar qo'llanildi. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili asosida byurokratiyaning tarixiy rivojlanishi, nazariy asoslari va zamonaviy boshqaruv tizimidagi roli o'rganildi. Shuningdek, amaliy misollar va xalqaro tajribalar solishtirildi. Ma'lumotlar sifat jihatidan tahlil qilinib, byurokratiya samaradorligi, kamchiliklari va isloh qilish imkoniyatlari aniqlangan. Metodologiyada nazariy tadqiqotlar bilan bir qatorda statistik ma'lumotlar va so'rovnomalardan olingan natijalar ham qo'llangan, bu esa tahlilning aniq va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi.

Muhokama va natijalar. Tadqiqot natijalari byurokratiyaning zamonaviy davlat va tashkilot boshqaruvida muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Adabiyotlar tahlili va amaliy misollar shuni isbotladi: byurokratiya tizimi qaror qabul qilishni tizimli qiladi, vazifalarni aniq taqsimlaydi va xodimlarning mas'uliyatini oshiradi. Shu bilan birga, byurokratiya samaradorligini oshirishda texnologik yechimlar muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Raqamli xizmatlar va avtomatlashtirilgan jarayonlar yordamida ortiqcha qog'ozbozlik kamayadi va fuqarolar xizmat ko'rsatish sifatidan mamnun bo'ladi.[3]

Tadqiqot davomida byurokratiyaning kamchiliklari ham aniqlangan. Ular orasida ortiqcha qoidalar, sekin qaror qabul qilish, individual ijodiy yondashuvning cheklanishi va korrupsiya xavfi mavjud. Shu bilan birga, byurokratiya tizimining samaradorligi mamlakatning iqtisodiy va madaniy konteksti bilan ham bog'liq ekanini kuzatildi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, samarali byurokratiya tizimi mavjud mamlakatlarda davlat

xizmatlari tez va shaffof amalga oshiriladi, korrupsiya darajasi past va fuqarolar ishonchi yuqori bo'ladi.[4]

Byurokratiya mavzusi bo'yicha olingan natijalar ilmiy adabiyotlar bilan uyg'unlikda. Max Weber nazariyasi samarador boshqaruvni ta'minlashda byurokратиyaning muhimligini ta'kidlagan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotlar raqamli texnologiyalar yordamida tizimni soddalashtirish va fuqarolarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash imkoniyatlarini ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, byurokratiya tizimining samaradorligi faqat qat'iy qoidalar va ierarxiyaga bog'liq emas, balki texnologiya, shaffoflik va xodimlarning malakasi bilan ham bog'liq.[5]

Shuningdek, tadqiqot byurokratiya va korrupsiya o'rtasidagi bog'liqlikni ham tasdiqladi. Qoidalar va jarayonlar murakkab bo'lgan tizimlarda korrupsiya xavfi yuqori bo'ladi. Shu sababli, samarali boshqaruv uchun byurokratiya jarayonlarini soddalashtirish, texnologiyalardan foydalanish va xodimlar malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega.[6]

Natijalar shuningdek byurokратиyaning fuqarolar bilan munosabatiga ham ta'sir qiladi. Samarali va shaffof byurokratiya tizimi fuqarolar ishonchini oshiradi, davlat xizmatlariga qoniqish darajasini yaxshilaydi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ortiqcha byurokratiya va murakkab qoidalar fuqarolarda norozilikni keltirib chiqaradi va jamiyatda ishbilarmonlik faoliyatini sekinlashtiradi.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, byurokratiya tizimini isloh qilish va samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar: jarayonlarni raqamlashtirish, ortiqcha qoidalardan qochish, xodimlarning malakasini oshirish va xalqaro tajribalarni tatbiq etish. Natijalar ilmiy adabiyotlar va amaliy tajribalarni uyg'unlashtirgan holda byurokratiya tizimini takomillashtirishning samarali yo'llarini ochib beradi.

Byurokratiya tizimining afzalliklari va kamchiliklarini 1-jadval asosida ko'rib chiqishimiz mumkin:

1-jadval [7]

Aspekt	Afzalliklari	Kamchiliklari	Tadqiqot natijalariga izoh
Samaradorlik	Vazifalarni aniq taqsimlash; qaror qabul qilish tizimli	Sezilarli sekinlik; ijodiy yondashuv cheklangan	Raqamli transformatsiya yordamida samaradorlik oshirilishi mumkin
Shaffoflik	Qoidalarining qat'iyligi fuqarolar ishonchini oshiradi	Murakkab qoidalar korrupsiya xavfini oshiradi	Oddiy va shaffof jarayonlar korrupsiya darajasini kamaytiradi
Fuqarolar bilan munosabat	Davlat xizmatlari tizimli va barqaror	Ortib borayotgan qog'ozbozlik va murakkab jarayonlar norozilik keltiradi	Raqamli xizmatlar yordamida fuqarolar qoniqishi oshadi
Texnologiya qo'llanilishi	Avtomatlashtirish ish samaradorligini oshiradi	Texnologik yechimlar yetarli bo'lmasa	Zamonaviy davlatlarda texnologik integratsiya

		samaradorlik past bo'ladi	samarali natija beradi
Iqtisodiyot va boshqaruv	Byurokratiya tizimi iqtisodiy faoliyatni tartibga soladi	Ortiqcha byurokratiya biznesni sekinlashtiradi	Soddalashtirilgan byurokratiya tizimi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi

Davlat boshqaruvi sohasida ko'pincha birokatiya va birokratikizm tushunchalari aralashib ketadi. Biroq bu ikki kategoriya bir-biriga teng emas. Birokratikizm – bu professional ma'muriy apparatning salbiy shakli bo'lib, ish yuritish jarayonlarining ortiqcha murakkabligi, haddan tashqari rasmiylashuv, moslashuvchanlikning yo'qligi, shuningdek, ishlarni ortiqcha cho'zish va jamiyatning real ehtiyojlaridan uzilish bilan namoyon bo'ladi.[8]

Birokratiya termini sotsiologik fenomen sifatida eng chuqur tarzda Max Veberning ishlari orqali tadqiq qilingan. U "ideal" boshqaruv tizimi konsepsiyasini asoslab bergan. Veber nazariyasiga ko'ra, byurokratiya davlat boshqaruvidagi eng samarali tashkilot shakli hisoblanadi: u jarayonlarning ketma-ketligini, aniq me'yorlarni va huquqiy qoidalarining qat'iy bajarilishini ta'minlaydi, shu orqali ma'muriy jarayonlar natijador va barqaror bo'ladi. Birokratik tuzilmalar paydo bo'lganidan beri jamiyatdagi o'zgarishlar bilan birga rivojlanib borgan.[9]

Shu bilan birga, amaliy faoliyatda byurokratiyaning salbiy tomonlari ham ko'zga tashlanadi. Veber tavsiflagan afzalliklar – qat'iylik, aniq bajariladigan protseduralar – ko'pincha rutinga aylanadi, ya'ni xodimlar vazifalarni shunchaki qoidalariga amal qilib bajaradi, o'zgaruvchan sharoitni hisobga olmaydi. Natijada tizim moslashuvchanligini yo'qotadi va tashqi chaqiriqlarga tezkor javob bera olmaydi. Ma'muriy apparat qat'iy tartiblarga rioya qilgani sababli yangi ijtimoiy yoki siyosiy sharoitlarga moslashishda qiyinchilikka duch keladi. Shu bilan u standartlar o'zgarmagan hollarda samarali ishlashi mumkin, lekin zamonaviy muammolarni hal qilish uchun uslublarni yangilash zarur bo'lganda samaradorligi past bo'ladi.[10]

Birokratiya va birokratikizmni solishtirish orqali tushunishga erishish mumkin. Birokratiya – bu professional xodimlar asosida tashkil etilgan tizimli boshqaruv shakli. Aksincha, birokratikizm – bu protseduralarning ortiqcha murakkabligi, rasmiy yondashuv ustunligi va boshqaruvchi institutlar bilan jamiyat o'rtasidagi salbiy munosabatlarning shakllanishi bilan tavsiflanadi.

Max Veber fikricha, birokatiya ideal ma'muriy tizim bo'lib, u aniq ierarxiya, vazifalarning taqsimlanishi va professional intizom bilan tavsiflanadi. Rahbar o'z vakolatlari doirasida buyruqlar beradi va ularning bajarilishini nazorat qiladi, apparat esa qat'iy normativ asosda ishlaydi. Biroq amaliyotda boshqaruvning standartlashtirilishi ko'pincha birokratikizmga olib keladi, bu esa ortiqcha formalizm va konservatizmni keltirib chiqaradi.[11]

Birokratikizmning asosiy xususiyatlari: ideal byurokratiyaning buzilishi salbiy tendensiyalarni yuzaga keltiradi. Birokratikizatsiya jarayoni esa bu salbiy xususiyatlarni kuchaytiradi va mustahkamlaydi.[12]

1. Formalizm va byurokratik konservatizm. Zamonaviy davlat xizmatchilari faoliyati ko'p darajali normativ hujjatlar asosida amalga oshiriladi, ular amalda ko'pincha bir-biriga zid bo'ladi. Qonunlarga rioya qilgan holda, xodimlar protseduralarga qat'iy amal qilishga majbur bo'ladi. Biroq jamiyat hayotining o'zgaruvchan sharoitlari tezkor moslashuvni va noan'anaviy yechimlarni talab qiladi. Bunday moslashuvchanlikning yo'qligi formalizm, ortiqcha va foydasiz hujjatlashuv, ishlarni cho'zish va boshqaruv samaradorligining pasayishiga olib keladi.

2. Kasbiy malakaning yetishmasligi. Boshqaruv tizimidagi kadrlar ko'pincha lavozim talablariga rasmiy moslik asosida tanlanadi, real malaka hisobga olinmaydi. Natijada xodimlarda maxsus bilimlar yetishmasligi, shuningdek, protseduralar hajmining ortiqchaligi muammoni tez va samarali hal qilishga to'sqinlik qiladi.

3. Ijtimoiy va siyosiy funksiyalarning kengayishi. Birokratik tizimning uzoq muddat mavjudligi va ayrim funksiyalarning doimiy ravishda mustahkamlanishi apparatni jamiyatdan ajratadi. Natijada ma'muriy apparat davlat manfaatlarini himoya qilishi kerak bo'lsa-da, o'z mustaqilligini oshiradi va siyosatga ta'sir qiladi. Birokratiya boshidan maqsad qilgan jamiyat manfaatlarini emas, balki idoraviy va korporativ maqsadlarni ilgari suradi.

4. Korrupsiya. Vakolatlarining kengayishi va davlat resurslariga kirish imkoniyati korrupsiya uchun qulay sharoit yaratadi. Ba'zan xodimlar vakolatlarini shaxsiy manfaat yoki hamkorlar foydasi uchun ishlatadi. Korrupsiya birokratikizmning belgisi sifatida qarorlar qonunga va etik me'yorlarga zid qabul qilinishiga olib keladi, natijada davlat apparati jamiyat manfaatlariga xizmat qilmaydi.[13]

Birokratikizmni boshqaruvning ayrim tuzilish xususiyatlarining tabiiy natijasi sifatida anglash, nazorat, islohotlar va shaffoflikni oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Shunday qilib, byurokratiya va birokratikizm – bir ma'muriy tizimning ikki tomoni. Birokratiya jarayonlarni barqarorlashtiradi va boshqaruvni racionalizatsiya qiladi, birokratikizm esa tizimning disfunktsiyasini ochib beradi, samarali davlat institutlarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va fuqarolarda ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.[14]

Davlat boshqaruvi tizimida byurokratiya va birokratikizm ikki alohida, lekin o'zaro bog'liq fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Birokratiya – bu professional xodimlar, aniq ierarxiya va qat'iy me'yorlar asosida tashkil etilgan strukturalashgan boshqaruv tizimi bo'lib, u jarayonlarni barqarorlashtiradi, qaror qabul qilishni tizimli qiladi va davlat xizmatlarining natijadorligini oshiradi. Shu tariqa, byurokratiya jamiyatning murakkab ehtiyojlarini barqaror va samarali tarzda qondirish imkonini beradi.

Birokratizizm esa byurokратиyaning salbiy deviasi sifatida qaraladi. U ortiqcha formalizm, ishlarni cho'zish, moslashuvchanlikning yetishmasligi, kasbiy malakaning pastligi va ba'zan korrupsiya bilan namoyon bo'ladi. Natijada, boshqaruv tizimi jamiyat ehtiyojlariga tezkor javob bera olmaydi, o'zini yangilash qobiliyatini yo'qotadi va fuqarolarda ishonchsizlikni yuzaga keltiradi.[15]

Xulosa. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, samarali boshqaruvni ta'minlash uchun byurokратиya tizimining afzalliklarini saqlab qolgan holda, birokratizizmning salbiy oqibatlarini kamaytirish zarur. Bunga jarayonlarni soddalashtirish, texnologik yechimlardan foydalanish, xodimlar malakasini oshirish va shaffoflikni ta'minlash orqali erishish mumkin. Shu tarzda, davlat apparati nafaqat o'z standartlarini bajaradi, balki zamonaviy sharoit va jamiyat ehtiyojlariga moslashadi.

Xulosa qilib aytganda, byurokратиya va birokratizizm bir tizimning ikki tomoni sifatida bir-birini to'ldiradi. Birokратиya barqarorlik va samaradorlikni kafolatlaydi, birokratizizm esa tizimning disfunktsiyasini ko'rsatadi. Shu bois, davlat boshqaruvi institutlarini rivojlantirish va fuqarolar ishonchini oshirish uchun byurokратиya tizimini yangilash va modernizatsiya qilish zaruriy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Weber, M. (1947). The theory of social and economic organization. New York, NY: Free Press.
2. Aberbach, J. D., & Rockman, B. A. (2002). Frontiers of bureaucracy: Reform and transformation in government. Washington, DC: Brookings Institution Press.
3. Peters, B. G. (2010). The politics of bureaucracy: An introduction to comparative public administration (6th ed.). New York, NY: Routledge.
4. Merton, R. K. (1940). Bureaucratic structure and personality. Social Forces, 18(4), 560–568. <https://doi.org/10.2307/2571366>
5. Fukuyama, F. (2013). Political order and political decay: From the industrial revolution to the globalization of democracy. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux.
6. Crozier, M. (1964). The bureaucratic phenomenon. Chicago, IL: University of Chicago Press.
7. Goodsell, C. T. (2004). The case for bureaucracy: A public administration polemic (4th ed.). Washington, DC: CQ Press.
8. Hood, C. (1991). A public management for all seasons? Public Administration, 69(1), 3–19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x>
9. Rainey, H. G. (2014). Understanding and managing public organizations (5th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

10. Riggs, F. W. (1964). *Administration in developing countries: The theory of prismatic society*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
11. Olsen, J. P. (2006). Maybe it is time to rediscover bureaucracy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(1), 1–24. <https://doi.org/10.1093/jopart/muj015>
12. Kettl, D. F. (2015). *The transformation of governance: Public administration for twenty-first century America* (3rd ed.). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
13. Lynn, L. E., Jr. (1998). *Public management: Old and new*. New York, NY: Routledge.
14. Tamm, D. (2008). Bureaucracy and democracy: An uneasy relationship. *Public Administration Review*, 68(5), 853–864. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2008.00936.x>
15. Wilson, W. (1887). The study of administration. *Political Science Quarterly*, 2(2), 197–222. <https://doi.org/10.2307/2139277>

